

PAUL VALERY'NİN DEFTERLERİNE GÖRE SANAT YAPITI

Prof. Dr. Gönül YILMAZ

Sanatta, konu olarak ele aldığı şeyleri sonsuz açılardan görebilme yeteneği vardır. Bu yeneğe sahip olduğunu insana hissettirmesi onu tanrısal kılar. Bir sanat yapıtı ise onu meydana getiren insanı, ona değer veren insandan daha çok yüceltir: "Les produits de l'art donnent l'idee d'hommes plus habiles, plus puissants, plus maîtres de leur sens et de leurs doigts, plus complexes, plus grands que celui qui les considere et qui ne voit pas les essais, les reprises, les emprunts, la , les artifices, et meme les hasards heureux, tout ee qui disparaît ou qui est, masque, fondu, dissipe"¹.

Mesleğinin başından beri Valery, sanat yapıtını meydana getiren, yapan şeyin ne olduğunu aramak arzusunu göstermiştir: "ce qui m'interesse, -quand il y a lieu- ce n'est pas l'oeuvre ce n'est pdureeas l'auteur- c'est ce qui fait l'oeuvre"². Bütün *Defterler* boyunca sanat yapıtını yaratan elemanları ortaya çıkarmak, onları belirtmek için sürekli bir çaba görüyoruz. Sanat, benzeri olmayan, belirsiz amaçlı bir işlemdir. Sanat yapıtı ise sanat amacıyla tamamlanıp bitirilen, sona erdirilen bir eylemler sistemidir. Dolayısıyla sanatı sanat yapıtından ayırmak gerekir. Bir objenin sanat yapıtı olduğunu anlamak Valery'nin büyük sorunlarından biri olmuştur. Bir objenin sanat yapıtı olduğunu anlamak güçtür, çünkü sanat yapıtı karmaşıktır, karmaşık bir yaratma, bir uyarma ve gereksinmelerin anlık bir doyumudur: "Eksiksiz insan" m (l'homme complet) meydana getirdiği eksiksiz bir şey olmalıdır: " I I faut donner la forme complete d'une phase humaine complete"³.

Sanat yapıtı bir araç-obje-iş aracılığıyla sonsuzluk duygusu yaratmayı dener. Bunun için gerekli olan şeyi, insanın hissedebildiği niteliklerinin içinde taşır: "Les oeuvres d'art sont des instruments de-trans-

1 *Cahiers*, Cilt X, s. 3

2 *ibid*, Cilt IV s. 486

3 *ibid* Cilt IV, s. 383.

formation-et l'action des divers arts doit Stre etudiee comme des modes de transformation- qui ont pour caractere unique commun de comprendre dans leur cycle l'etat *dHnfini esthetique*"⁴.

Her sanat yapıtının bir durum yaratması ya da, bir durumu var sayması söz konusudur. Sanat yapıtının yaratma, ulaştırma, geliştirme gibi, anlamı ve varlığı vardır. Sanat yapıtı hem arzuyu yaratmab, hem de onu tatmin, etmelidir; ne kadar seyredilirse o kadar arzu edilmelidir. Böyle bir sanat yapıtı estetik sonsuzluğu elde etmek için, şeklini değiştirdiği algılar üzerine etken olur: "J'ai remarque (il y a bien longtemps) que certaines oeuvres excitaient en nous la production de Penergy (libre) qu'elles demandaient d'autre part, comme certains aliments excitent l'appetit qui met en train les fonctions suivantes de digestion et comme les effete de beaute des sexes; quand il est ainsi, il se manifeste une relation d'echange entre le desir et son assouvissement, entre desir et plaisir, qui prononce un "infini". Plus je reçois, plus je desire"⁵. Bu demektir ki Valery'nin nazarında: "L'oeuvre d'art est l'emploi du-faire â produire le sentir... de telle espece du sentir que celui qui l'eprouve y reponde par le desir de l'eprouver encore"⁶.

Böylece sanat yapıtının amacı, etkileri sonsuz olabilecek bir heyecanı uyarmaktır. Arzuyu tekrar yaratma gücü Valery'ye göre sanat yapıtının kendine özgü karakteridir. Bu karakter, arzuyu bütünüyle yaratabilecek bir özelliğe sahiptir.

Valery'ye göre, büyük güçlükleri olan yapıtılar en büyük fikir özgülüğünü gerektirir. Bunun sonucu olarak Valery'nin kolaylıkla yapılmış yapıtlara şiddetle saldırdığını görüyoruz: "Telle action, telle production est-elle "spontanee" ou reflechie? Une fabrication spontanee de l'homme n'est pas ceuvre de l'homme"⁷. Görüyoruz ki, Valety için sanat yapıtı bir çalışma sonsuzluğuyla tanımlanmaktadır. Güzel bir yapıt meydana getirmek konusunda ise şöyle süşünür: "Faire une belle oeuvre, *c'est faire quelque chose qui se place enfin hors du faire* qui n'est pas soluble, annulable"⁸. Burada Valery, yapmaktan, basit bir eylemi anlatmak istememektedir. Onu ilgilendiren yapmak, sanat yapıtı olarak biten yapımdır. Böyle bir sorunda Valery'nin tutumu çok

4 *Cahiers*, Cilt XVII, s. 144.

5 *ibid*, Cilt XXVII, s. 90.

6 *ibid* Cilt XX, s. 866

7 *ibid*. Cilt XI, s. 393

8 *ibid.*, cilt XXII, s. 444

titizdir ve sanat yapıtını sahip olduğu eşi bulunmazlık, değişmezlik nitelikleri ile kabul etmektedir.

Sanat yapıtının bir çok u yg un dönüşümler sonucu olarak kabul eden görüş, Valery'yi çok düşündürmüştür: "Toute oeuvre est l'excrement d'une transformation interne plus ou moins sensible, qui a donne forme finale à ce produit d'une suite de coctions et d'efforts plus ou moins laborieux. *Toute production est Élimination*. Toute apparence, comme la couleur d'un corps, est élimination"⁹. Şu halde sanat yapıtı bir ayırmanın sonucudur; aynı zamanda, güzel bir yapıt, eylemler yoluyla meydana gelen bir dönüşüm sonucudur: "Une oeuvre est forniation successive qui passe du champ accidentel-singulier d'excitation premiere dans le domaine d'action croissante vers le produit"¹⁰. Sanat yapıtı dönüşüm olarak, düşünülen bir eylemin sonucu olarak ve bu dönüşüm belirsizden belirliliğe bir geçiş olacaktır. "Ce precis oblige par les actes qui ont affaire à une matiere et qui determinent de plus en plus quelque chose-une chose qui (sera) achevee."¹¹.

Ancak Valery, söz konusu olan dönüşümün basit bir dönüşüm olmadığına işaret eder: "II apparaît que dans l'oeuvre accomplie il y a plus, il y a autre que dans celui qui l'a faite. Et c'est peut-etre en quoi l'oeuvre est une "creation" et non une simple transformation"¹².

Bir yaratma olarak, ya da daha çok, artistik bir yaratma olarak dönüşüm, her şeyden önce, hiçten bir şeyler yapmaktır: "faire tout de rien"¹³.

Sanat yapıtı, geleneksel olarak esin adı verilen özel bir bulma şekliyle hareketle yaratılır. Oysa, Valery kabul eder İd: "L'inspiration est une analyse... arriver par analyse. Voilâ un but"¹⁴.

Valery, kendisinin anladığı anlamdan başka bir anlamda alman esinin düşmanıdır. Kabul etmediği anlamda yaratmada k esinin karşısına, ilk olarak analizi çıkarır ve sonuçta yaratmanın bir analiz olduğunu söyler: "Ce qui vous semble creation, n'est pour moi qu'analyse. Cet "effet"- ce trait- cette couleur etc. ne sont que les resultats d'une

9 Cahiers, cilt XXIII, s- 499

10 ibid., cilt XXVI, s. 749

11 ibid., cilt VIII, s. 201

12 Cahiers, cilt XIII, s. 664

13 ibid., cilt XXV, s. 129

14 ibid., cilt VI, s. 549

analyse de mon etat à un instant donnee"¹⁵. İkinci olarak eşinin karşısına çalışmayı ve sanat yapıtının gerektirdiği düşünsel yeteneği çıkarır. Kendi anladığı anlamdaki esini ise şöyle tanımlar: "L'inspiratuin n'est que la cause inconnue de la creation ou prpduction par le mouvement"¹⁶. Bu anlamda yaratma bir enerji gelişimi olmaktadır.

Yaratıcı bir dönüşümden başka bir şey olmayan sanat yapıtının dönüşüm aşamaları bir melodide ve dansta olduğu gibi genellikle farkedilemez: "Creation. Nötre esprit n'est capable que de transformations. II semble pourtant enfanter des nouveautes. Ainsi cette melodie. Mais c'est encore une transfromation, comme celle qui fait par exemple une hyperbole avec un cercle.

Les etapes de la transformation sont generalement cachees. L'oiseau qui chante à tue tete ses variations est un transformateur. II ne sait pas d'oû il tire tant de roulades, qui se deduisent par enivrement l'une de l'autre. Mais ce mouvement plus il est vif et passionne, plus il absorbe ce qu'il faudrait pour en avoir conscience. Le danseur eperdu. On s'etonne d'avoir bondi si haut, tourne si vite... Mais je ne suis pas dans mes muscles. JÖ les ai livres à eux-memes et je me suis livre à eux.

Je trouve ensuite ce que j'ai fait, et comme, je suis le seul à le savoir, j'en suis l'auteur"¹⁷.

Öte yândan, her sanat yapıtı bazı sonuçlar almaya adanmış, bir makine ya da mekanizmadır: "Toute eouvre tient de la machine"¹⁸. Bir makinenin nasıl ki her parçasının çalışması gerekirse, bir sanat yapıtında da durum aynıdır: "Toutes les parties d'une oeuvre doivent travailler"¹⁹. Bir sanat yapıtı tüketiciye doğrudan doğruya, bir aracı olmaksızın hitap ediyorsa (kitap, resim, mimaiî yapıt v.b.) sanat yapıtı ile tüketici arasındaki bu alış veriş bir mekanizma olmaktadır. Bir aracıya gereksinme duyan sanat yapıtları ise bir makine sistemi meydana getirmektedir (Müzik, tiyatro v.b.). Bu sistemde yorum yapanlar kullanılan araçlar, onu yaratmak çabasındadırlar. Dolayısıyla amaç, bir aracıyı gerektirmeyen sanat yapıtımınki kadar biçimlenmemiştir. "Mecanisme quand l'energie de fonctionnement est entierement fournie par le destinataire (qui doit p. ex. lire voir, comme celui qui manoeuv-

15 *Cahiers*, cilt VII, s. 177

16 *ibid.*, cilt XII, e. 463.

17 *ibid.*, cilt VI, s. 490

18 *ibid.*, cilt IX, s. 425

19 *ibid.*, cilt XI, s. 576

re ime semire, un tiroir (mecanismes) "machine" quand le fonctionnement exige des fonctionnements exterieur ou destinataires, des executants autres que lui- musique, theatre etc. On applique alors à l'oeuvre les idees generales de fonctionnement et de machine-duree d'action. Rendement. Effets. Mais ici toute la cinematique, la dynamique et les conditions de materiaux spnt à creer! L'indetermination des donnees est la regle. Le but est generalement mal formule et souvent est remplace (dans le cas de faible şelf consciousness des auteurs) par le besoin d'expulsion. D'ailleurs à l'etat naissant le produit instantanie est comme reflexe- ce qui exclut l'idee separee de but. Le but general est de provoquer une modification d'un systeme vivant (dans ses imp-lexes d'inutilite et d'arbitraire sensitifs et psychiques) qui fasse desirer son developpement, sa duree et sa repetition, et ceci par une action exercee sur les organes de sens"²⁰

Böylece yapıtlar üretim ve tüketimden meydana gelen bir işleme sistemi olmaktadır. Bu da iki dayanağı gerektirir. Dayanaklardan biri üretici, diğeri tüketicidir: "Toute oeuvre d'art temoigne d'une certaine mendicite, L'auteur tend la main: "Donnez-moi de Fadmiration s.v.pl A moi seul!"²¹ Görüyoruz ki, Valery için her sanat yapıtında, üreticinin tüketicisiye gereksinmesi vardır ve işlemin, yani sanat yapıtının etkisi tüketicisiye bağlıdır: "L'effet d'un ouvi-age resulte d'un accord dissonant ou cõnsonant de sa perception avec l'etat, la nature ou virtualite de l'individu qui le perçoit"²².

Sanat yapıtı hiç bir zaman tam olarak yaratıcısının tasarladığı biçimde ortaya çıkmaz. Yapıt meydana geldikçe kendisini yaratıcısına kabul ettirir ve onun tasarısına karşı çıkar. Valery'ye göre ancak böyle bir yapıt yaratıcısının gözünde değer kazanır: "Une oeuvre ne prend valeür aux yeux de son auteur que dans, la mesure ou il l'a sent s'opposer à lui, a sa liberte, à son arbitraire, s'imposer comme un fait qui ne peut etre autre"²³. Doğanın ürünleri gibi yapıtlar da üreticilerinden kopmakta, ayrılmaktadır: "La rose etonne le rosier et le fruit etonne Farbren. Ils se detaehent de leur producteur"²⁴.

Tam olarak başarıya ulaşmış bir yapıtı büyük bir kolaylıkla yarattığı ve insan elinden çıkmadığı izlenimini yaratır: "Un ouvrage tres

20 *Cahiers*, cilt XXVI, s. 411

21 *ibid.*, cilt XXV, s. 853

22 *ibid.*, cilt XXII, s. 860

23 *ibid.*, cilt, XXIV, s. 295

24 *ibid.*, cilt. VI, s. 349

acheve cache la main de l'homme"²⁵. Fakat Valery nin kolaylık dediği şey aslında güçlüktür. Biliyoruz ki sanat yapıtı son derece karmaşık eylemler sonucunda meydana gelen bir üründür. Çeşitli eylemler arasında sürekli uyumlar sağlanması, birbirinin tamamen tersi olabilen pek çok karmaşık duyguların bir uyum içerisinde bir araya getirilmesi ve tüketiciye iletilmesi gerekmektedir. Simetrik olmayan bir uyum ve düzen birliğinin bir çırpıda tüketiciye iletilmesi son derece güç bir iştir. Bu kadar karmaşıklık ve güçlükleri, sanatçı tüketiciye sezdirmeden, izlerini belli etmeden vermelidir. İşte bu bakımdan sanat yapıtı sanatçının kolaylığını aksettirmelidir. Sanat yapıtının değeri de, bu iletmeye bulunmaktadır.

Valery için başarılı bir yapıt bir olgunlaşmadır. En kusursuz yapıtlar deney sonucu olarak çıkmıştır: "Le temple ne se construit pas tout d'abord. Le plus pur est deduit de l'experience. Il n'est donc pas vrai que dans les arts le "progres" n'existe pas. Mais sa loi est plus complexe que dans les autres pratiques. Il est convergent ici et tend à une limite. Ce progres ressemble à celui d'un individu et l'autre à celui d'une espece. La raison en est que les choses de l'art sont humaines-personnelles"²⁶.

Valery, bir insanın tam olmadığını, eksik olduğunu düşünür. Fakat her yapıt tam olmak zorundadır. Her yapıt yaratıcısını kendisine uygun düşmeyen şeylerden vazgeçmeye zorlar. Öte yandan sanat yapıtı bitmiş olmakla kusursuzluğa erişir. Sanat yapıtı, kurallardan ve işlemlerden hiç bir iz kalmadığı, tekniğin tamamen eridiği zaman bitmiş demektir. Bir yapıtı bitirmek, onun yapılışını gösteren her şeyi yok etmekle gerçekleşir.

Ancak, bir başyapıt yaratan, gerçekte hiç bir zaman onun tek yapıcısı değildir. Başyapıt tüketiciye, onun niteliğine, inceliğine bağlıdır. Bir yapıtı başyapıt yapan tüketicidir; özellikleri, bitmek tükenmek bilmeyen etkileri, güçlülüğü, inceliği, sürekliliği yalnızca tüketici istiyebilir.

Bir sanat yapıtının biçimi konusuna, Valery büyük önem vermektedir. Sanat yapıtının biçimi şudur: "toutes les proprietes <rai dependent de l'execution"²⁷. Diğer bir deyişle, biçim, yapıtın iskeletidir.

25 *Cahiers*, cilt VI, s. 349

26 *ibid*, cilt VI, s. 715

27 *ibid*, Cilt XXIV, s. 501

Biçimi olan sanat yapıtları sürekli olarak kalıcıdır: "Toutes les oeuvres meurent, mais celles qui avaient un squelette durent bien plus par ce reste que les autres qui n'étaient qu'en parties molles"²⁸. Kalıcı sanat yapıtı ise: "semble se nourrir et s'accroître d'elle-même. Fille et mere à chaque instant, attente et resolution à ehanque instant"²⁹.

Şu halde Valery için sanat yapıtı güç bir çalışmayı gerektiren bir yaratmadır. Sanat yapıtı eksiksiz olmalıdır; aslında onun gerçek değeri de bundadır ve ancak bu niteliği ile kusursuzluğa erişebilir.

Geçmişin güzel yapıtlarına verilen bütün değerler, onları böylesine kusursuz olarak yaratmanın ne kadar güç olduğunu gösterir bize. insanlık için sanat yapıtına 'değeri veren şey de bu kusursuzluktur.

Kültür, bilgi ve uygarlık denen şeylerin esasını kusursuz sanat yapıtları oluşturmaktadır.

Sonuç olarak Valery, sanat yapıtını, insan eylemine bağlı olan şeylerin en önemlilerinden biri olarak görür. Çünkü sanat yapıtı insanı yansıtan, insanın kendisini tanıması için bir araç, bir bilgi aracıdır.

28 *Cohiers*, cilt VII, 8. 911

29 *ibid*, cilt XIV, s. 431